

EKSTERMINACJA I OPÓR

Polityka niemiecka wobec ludności żydowskiej

Partia Adolfa Hitlera NSDAP przejęła w 1933 roku władzę w Niemczech. Od tego momentu rozpoczęła wprowadzanie w życie polityki rasowej, wyrażonej m.in. w książce Hitlera „Mein Kampf”. Zgodnie z ideologią nazistowską ludzie dzielili się ze względu na przynależność do danej rasy. Każda z ras ludzkich miała swoje określone cechy biologiczne; jedne z ras były gorsze, inne posiadały cechy bardziej pożądane. Niemcy, jako przedstawiciele rasy aryjskiej, mieli być szczególnie obdarzeni siłą, intelektem i odwagą. Mieli być „rasą panów”. Żydów natomiast naziści uznawali za rasę najniższą, włą, a zarazem przebiegłą i spiskującą przeciw innym narodom. Traktowali Żydów jako zagrożenie dla „czystości rasy niemieckiej” i integralności państwa.

W 1935 roku wprowadzono w Niemczech tzw. ustawy norymberskie, które zakazywały mieszanych małżeństw i zabraniały Żydom wykonywania niektórych zawodów, np. zawodu lekarza, urzędnika lub prawnika. Prowokowano także agresję pod adresem Żydów. Bojówki nazistowskie niszczyły sklepy, synagogi, dochodziło także do pobic, a nawet morderstw.

Polska należała do państw, w których istniała jedna z największych społeczności żydowskich. W momencie wybuchu II wojny światowej mieszkało tu ok. 3 milionów Żydów. 1 września 1939 roku III Rzesza, po podpisaniu ze Związkiem Sowieckim paktu Ribbentrop–Mołotow, zaatakowała Polskę. Po klęsce armii polskiej znaczna część polskiego terytorium znalazła się pod okupacją niemiecką. Żydzi szybko stali się obiektem prześladowań ze strony okupacyjnych władz niemieckich. Poniższy zestaw źródeł to zeznania dotyczące okupacji niemieckiej w Polsce składane przez Żydów i Polaków tuż po wojnie przed specjalną komisją dokumentującą zbrodnie niemieckie popełnione w trakcie II wojny światowej na polskich obywatelach. Ich uzupełnieniem jest relacja świadka wydarzeń nagrana w 2020 roku.

Wykorzystane w tym zestawie źródła pochodzą z internetowego repozytorium źródeł „Zapisy Terroru” (www.zapisyterroru.pl) oraz z kanału „Świadkowie Epoki” w serwisie YouTube (<https://www.youtube.com/channel/UCwJJZ385JQqrxCnMGJaE08g>).

IDEOLOGIA NAZISTOWSKA

Ideologia NSDAP (niem. Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników), partii kierowanej od 1921 roku przez Adolfa Hitlera, była połączeniem kilku elementów: rasizmu, czyli pseudonaukowego przekonania o wyższości jednych ras nad innymi, niemieckiego szowinizmu i militarizmu – poglądu o nadrzędnej roli narodu niemieckiego i jego prawa do podboju innych krajów. Ideologia ta była głównym motorem niemieckiej działalności ludobójczej zarówno przed II wojną światową, jak i w jej trakcie. Po zakończeniu wojny NSDAP została uznana za organizację przestępczą i zdelegalizowana.

ETAPY

Naukowcy w różny sposób opisują kolejne etapy prześladowań ludności żydowskiej czy prowadzenia ludobójstwa na danej grupie. Niektórzy wyróżniają dziesięć faz ludobójstwa: klasyfikacja, naznaczenie, dyskryminacja, dehumanizacja, organizacja, polaryzacja, przygotowanie, realizacja, eksterminacja, zacieranie śladów. Z kolei w badaniach nad Holokaustem najczęściej wyróżnia się trzy fazy: eksterminacja pośrednia (zamykanie w gettach, wyniszczenie przez głód, choroby i pracę, obozy koncentracyjne), eksterminacja bezpośrednia (masowe mordy w obozach zagłady), poszukiwanie i mordowanie tych Żydów, którzy nie zginęli w poprzednich etapach.

Na potrzeby ćwiczeń edukacyjnych proponujemy Wam uproszczony podział na etapy prześladowań Żydów realizowanych przez nazistowskie Niemcy.

Niemiecka polityka antyżydowska rozwijała się stopniowo i przechodziła różne, coraz bardziej radykalne etapy. Najpierw

zaczęto stosować dyskryminację, która polegała na wprowadzeniu przepisów, które gorzej traktowały Żydów niż przedstawiciele innych narodowości. Następnym krokiem była stygmatyzacja, czyli z jednej strony przypisywanie Żydom negatywnych cech i ośmieszanie ich, z drugiej oznaczanie ludzi pochodzenia żydowskiego np. opaskami. Trzecim etapem była izolacja – separacja ludności żydowskiej od innych grup etnicznych na wydzielonych, zazwyczaj zamkniętych obszarach. Ostatnim etapem była eksterminacja, czyli masowe mordowanie Żydów, niezależnie od płci i wieku, na skalę przemysłową.

ĆWICZENIE PIERWSZE

Przeczytaj relację Stanisława Adlera i zapoznaj się z fotografiami. Wypisz przykłady elementów niemieckiej polityki: dyskryminacji, stygmatyzacji, izolacji i eksterminacji. Zastanów się, w jaki sposób są one ze sobą powiązane. Ćwiczenie możesz wykonać w formie tabelki. Postaraj się wypisać co najmniej dwa przykłady każdego z etapów prześladowań.

Czy znasz jakieś przykłady dyskryminacji, stygmatyzacji, izolacji lub eksterminacji w dzisiejszym świecie? Korzystając z internetu, spróbuj znaleźć po jednym przykładzie do każdej kategorii.

Odpowiedź prześlij nauczycielowi.

ĆWICZENIE DRUGIE

Zastanów się nad swoimi potrzebami: fizjologicznymi, bezpieczeństwa, miłości i przynależności, szacunku i uznania, samorealizacji. Porównaj potrzeby, które możesz realizować dzisiaj, z tymi, które mogłyby zostać zaspokojone w getcie.

Odpowiedź prześlij nauczycielowi.

ZEZNANIE

Stanisław Adler, warszawski adwokat żydowskiego pochodzenia, w okresie okupacji przebywał w getcie warszawskim. Zeznanie składane pod przysięgą przed Główną Komisją Badania Zbrodni Niemieckich. Całość dostępna na stronie zapisyterroru.pl.

[...] Znęcanie się nad Żydami rozpoczęli hitlerowcy bezpośrednio po zajęciu Warszawy w 1939 roku, kiedy wydali szereg zarządzeń, których oczywistym celem było przygotowanie późniejszego wytrzebienia Żydów, co przygotowywali w sposób pedantyczny i wyrafinowany. Jest rzeczą charakterystyczną, że serię zarządzeń wymierzonych przeciwko Żydom zainauguowało rozporządzenie **generalnego gubernatora Franka***, znoszące ubój rytualny. Rozporządzenie to rozpoczynało się od uroczystego stwierdzenia, że na obszarach pozostających pod niemieckim zwierzchnictwem niedopuszczalne jest jakiegokolwiek dręczenie zwierząt. Równocześnie „ustawodawca” niemiecki zarządził, że Żydzi od 12 do 60 lat zostają zobowiązani do przymusowych robót. Przymus ten częściowo tylko był realizowany w miejscu zamieszkania przez łapanki, których ofiary bito, dręczono i zmuszano do dźwigania nadmiernych ciężarów, z których to prac wracali fizycznie i duchowo złamani. [...] [Hans Frank zarządził,] że wszyscy Żydzi i Żydówki od ukończonego dziesiątego roku życia powinni nosić na prawym ramieniu białe opaski o szerokości 10 cm z wyhaftowaną na nich niebieską gwiazdą Dawida [...] W zasadzie przez Franka zakazane zostało Żydom korzystanie z publicznych środków lokomocji i zmiana siedziby. Równocześnie Frank położył areszt na wszystkich kontaktach bankowych, zobowiązał Żydów do złożenia kompletnego wykazu majątków, a następnie przejął na rzecz Rzeszy względnie rządu Generalnego Gubernatorstwa wszystkie te majątki, przedsiębiorstwa i uprawnienia. Zakazano Żydom wykonywania niemal wszystkich zawodów, wyrzucono ze wszystkich stanowisk w służbie publicznej. [...] Żyda można było bezkarnie zabić i poszczególni Niemcy szeroko z tej możliwości korzystali. Taki np. żandarm wielkolud o odrażającej powierzchowności i przezwisku „Frankenstein” [...] roku był

postrachem Żydów. Co parę dni wchodził na teren zamieszany przez odosobnionych Żydów, strzelał w tłum i po zabiciu paru osób oddalał się najspokojniej. Interwencje gminy żydowskiej u władz niemieckich w tej sprawie, jak zresztą z reguły i w innych sprawach, nie odnosiły skutku. [...] Celem zohydzenia Żydów w oczach otoczenia i odseparowania ich całkowitego, również i w sensie towarzyskim, wydawany przez Niemców w języku polskim „**Nowy Kurier Warszawski**” i „**Warschauer Zeitung**”** w języku niemieckim ustawicznie zaciekle szczuły przeciwko Żydom. Między innymi z uporem lansowana była w tej prasie teoria uczonych hitlerowskich, stosownie do której Żydzi są niebezpiecznymi dla otoczenia rozsadnikami tyfusu plamistego, na który rzekomo sami nie umierają, a zarażają nim „aryjskie” otoczenie.

[...] Gdy tylko te prace budowlane zostały zakończone, rozkazano ludności żydowskiej przenieść się na teren położony wewnątrz tych murów, a tzw. aryjczykom wyprowadzić się na zewnątrz. [...] Zamknięcie Żydów za murami spowodowało w dzielnicy żydowskiej głód i drożyznę [...] Na przydziały żywnościowe mieszkaniac dzielnicy żydowskiej otrzymywał tygodniowo po jednym kilogramie czarnego chleba i miesięcznie jakieś ćwierć kg marmolady oraz od 1941 ćwierć kg sztucznego miodu, będącego przetworem melasy. Raz na jakie pół roku mieszkańcy dostawali po jajku, czasem przydzielaną mieszkańcom dzielnicy sól kuchenną.

*W latach 1939–1945 przywódca stworzonego przez Niemców marionetkowego państwa na części okupowanych ziem polskich Generalnego Gubernatorstwa. Odpowiedzialny za liczne działania skierowane przeciwko Polakom i Żydom, skazany po wojnie na karę śmierci.

**Gazety wydawane przez niemieckie władze okupacyjne. Publikowane w nich materiały miały charakter propagandowy i antysemicki. „Warschauer Zeitung” wydawana była po niemiecku, a „Nowy Kurier Warszawski” ukazywał się po polsku.

Zdjęcie 1. Tramwaj z warszawskiego getta przeznaczony tylko dla Żydów. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Bekanntmachung

Betr.: **Ehemaligen jüdischen Wohnbezirk in Warschau.**

1. Gemäss § 3 der Polizeiverordnung über die Bildung von Judenwohnbezirken in den Distrikten Warschau und Lublin vom 28. 10. 1942 (VBIGG. S. 665) wird mit dem Tode bestraft, wer einem Juden wissentlich Unterschlupf gewährt, das heisst, wer insbesondere den Juden ausserhalb des Judenwohnbezirkes unterbringt, beköstigt oder verbirgt.
2. Gegen denjenigen, welcher davon Kenntnis erhält, dass ein Jude sich unbefugt ausserhalb des Judenwohnbezirkes aufhält und der Polizei nicht Meldung erstattet, werden sicherheitspolizeiliche Massnahmen (z. B. Einweisung in ein Konzentrationslager) ergriffen.
3. Alle vor dem 23. 4. 43 ausgestellten Ausweise zum Betreten des ehemaligen jüdischen Wohnbezirks haben ihre Gültigkeit verloren.
4. Das Betreten des ehemaligen jüdischen Wohnbezirks ist strengstens verboten. Jeder, der ohne einen neuen gültigen Ausweis im ehem. jüdischen Wohnbezirk angetroffen wird, wird erschossen.

Warschau, den 23. April 1943.

Der ff- und Polizeiführer im Distrikt Warschau
gez. Stroop
ff- Brigadeführer u. Generalmajor d. Polizei

Obwieszczenie

Dot.: **byłej dzielnicy żydowskiej w Warszawie.**

1. Na podstawie § 3 policyjnego rozporządzenia o stworzeniu żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej w okręgu warszawskim i lubelskim z 28. 10. 1942 (Dz. rozp. GG str. 665) ulega karze śmierci ten, kto świadomie udziela żydowi schronienia, tzn. kto w szczególności umieszcza żyda poza obrębem żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej, żywi go lub ukrywa.
2. Wobec tego, kto uzyska wiadomość o tym, że jakiś żyd bezprawnie przebywa poza obrębem żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej, a nie zgłosi tego policyj, zastosowane będą policyjne środki bezpieczeństwa (np. umieszczenie w obozie koncentracyjnym).
3. Wszystkie przepustki, uprawniające do wstępu do byłej żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej, wystawione przed 23. 4. 1943 utraciły swą ważność.
4. Wstęp do b. żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej jest najsurowiej zakazany. Każdy, kto bez nowej ważnej przepustki będzie napotykan w b. żydowskiej dzielnicy, będzie zastrzelony.

Warszawa, dnia 23 kwietnia 1943.

Dowódca SS i Policyj w Okręgu
Warszawskim
(-) Stroop
Dowódca brygady SS i General Brygady

Zdjęcie 2. Niemieckie obwieszczenie o karze za pomoc w ukrywaniu Żydów. Źródło: POLONA

ĆWICZENIE TRZECIE

Przeczytaj relację Tadeusza Radwańskiego, zapoznaj się ze zdjęciem z wystawy „Żydowska zaraza światowa” i odpowiedz na pytania:

a) Jakie były niemieckie działania związane z epidemią? Jaki mógł być ich cel?

b) Jaki cel miały niemieckie działania propagandowe?

b) Czy myślisz, że można porównywać epidemię opisaną przez Tadeusza Radwańskiego z tą panującą obecnie, związaną z koronawirusem? Jakie widzisz podobieństwa, a jakie różnice? Odpowiedź uzasadnij.

Odpowiedź prześlij nauczycielowi.

ZEZNANIE

Tadeusz Radwański – warszawski lekarz, podczas okupacji był komendantem Szpitala Wojskowego w Warszawie, potem pracował w Szpitalu Ujazdowskim. Od 1 lipca 1941 roku do 28 stycznia 1943 roku kierownik działu walki z epidemiami w getcie. Zeznanie składane pod przysięgą przed Główną Komisją Badania Zbrodni Niemieckich. Całość dostępna na stronie zapisyterroru.pl.

Zarządzenia Niemców zmierzające pośrednio do powiększenia [liczby zachorowań] na tyfus:

1. Zamknięcie dzielnicy żydowskiej i stłoczenie na małej przestrzeni bardzo wielkiej ilości ludzi. Oprócz mieszkańców Warszawy, [...] sprowadzono do stolicy Żydów ze wszystkich małych miasteczek powiatowych, po uprzednim obrabowaniu [ich]. Ludzie ci przybywali w okropnym stanie: wychudzeni, brudni, bez zmiany bielizny, bez żywności, bez pieniędzy, gdyż po drodze wszystko im zabrano. Nowoprzybyłych umieszczano w tak zwanych punktach, gdzie panował nieopisany tłok i brud. Kąpieliska były niewystarczające, (na pół miliona mieszkańców [...] było pięć kąpielisk), brak było mydła oraz węgla i ręczników. Wskutek niemożności wykąpania się i zmiany bielizny, osoby przybyłe stawały się rozsadnikami tyfusu. W ogóle warunki mieszkaniowe w getcie były tragiczne, gdyż na jedną izbę przypadało co najmniej pięć do ośmiu osób, zależnie od kubatury, co również sprzyjało szerzeniu tej epidemii.

2. Głód panujący w getcie. Na kartki dostawał mieszkaniec około 700 kalorii, w „punktach” wyżywienie nie przekraczało 200 kalorii. Głód powodował bardzo małą odporność ludności.

3. Niemiecki system walki z epidemią nie dawał rezultatów: system ten (tak zwany policyjny) polegał na przymusowej dezynfekcji i dezynsekcji całego domu oraz wszystkich mieszkańców budynku, gdzie zdarzył się wypadek choroby. Połączone to było z zamknięciem domu na cały dzień. W praktyce nie dawało to

EINST SCHMIERIGER OSTJUDE...
ONGIŚ BRUDNY WSCHODNI ŻYD...

DAS WELTJUDENTUM ERNEUERT
SICH AUCH HEUTE NOCH STÄNDIG
AUS DEN GHETTOS DES OSTENS.

GHETA WSCHODU SĄ ŹRÓDŁEM
STĄŁEGO DOPŁYWU NOWYCH SIŁ
DLA ŻYDOSTWA ŚWIĄTOWEGO.

Zdjęcie 3. Plakat z antysemitki wystawy „Żydowska zaraza światowa” z 1940 roku.
Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

żadnych rezultatów, umożliwiało tylko zarówno policji żydowskiej, jak i członkom kolumn dezynfekcyjnych dopuszczanie się licznych nadużyć.

Na skutek tych zarządzeń epidemia tyfusu doszła do niebywałego nasilenia. Przed zamknięciem dzielnicy żydowskiej w całej Warszawie było tylko 140 wypadków zachorowań na tyfus plamisty. Po zamknięciu getta liczba chorych stale wzrastała, nie tylko w dzielnicy żydowskiej, ale i aryjskiej. Do końca wiosny 1942 przypadków tyfusu plamistego w getcie było około osiemdziesięciu tysięcy.

Na skutek złego odżywiania i nędzy panowała w getcie gruźlica. Danych statystycznych nie posiadam, gdyż wszystkie notatki zostały spalone.

Niemcy nie dostarczali do getta leków. Wszelkie leki komisariat do walki z epidemiami kupował na rynku prywatnym po cenach rynkowych, a nie sztywnych. Wysokie ceny leków uniemożliwiały biednej ludności leczenie się.

Liczba szpitali była niedostateczna. Istniał tylko szpital przy ul. Stawki, o ile pamiętam na 400 łóżek, oraz szpital przy ul. Leszno. Na skutek natłoku chorych w jednym łóżku [leżało] po dwóch chorych. Wszelkie starania [u] Niemców, aby powiększyć liczbę szpitali, nie dały skutku.

Niemiecki personel pomocniczy służby zdrowia zachowywał się w sposób brutalny i nieuczciwy: były częste wypadki bicia, a nawet zabijania ludzi, udających się do dezynfekcji oraz okradanie mieszkań, których lokatorzy mieli być poddani kąpielom przymusowej.

OSTATECZNE ROZWIĄZANIE

Początkowo Niemcy nie planowali całkowitego wyniszczenia narodu żydowskiego. Decyzję o jego całkowitej eksterminacji podjęto w styczniu 1942 roku na tajnej konferencji w niemieckiej

miejsowości Wannsee z udziałem najwyższych urzędników partyjnych i państwowych. Zaplanowane na przemysłową skalę mordy nazwano „ostatecznym rozwiązaniem”. Tym eufemizmem posługiwano się w oficjalnej korespondencji. Jednym z elementów systemu ludobójstwa były obozy zagłady funkcjonujące między innymi w Bełżcu, Sobiborze i Treblince.

ĆWICZENIE CZWARTE

Przeczytaj relację Hejnocha Brenera i porównaj ją z poprzednimi źródłami. O którym etapie prześladowań opowiada świadek?

Odpowiedź prześlij nauczycielowi.

ZEZNANIE

Hejnoch Brenner – kamasznik (rzemieślnik wytwarzający elementy butów) w 1943 roku przewieziony do obozu zagłady w Treblince. Zeznanie składane pod przysięgą przed Główną Komisją Badania Zbrodni Niemieckich. Całość dostępna na stronie zapisyterroru.pl.

[...] Po przyjeździe do Treblinki 20 wagonów zostało wprowadzonych na rampę obozu, zaś reszta czekała na stacji Treblinka. Natychmiast po przybyciu Ukraińcy i Niemcy zaczęli wypędzać ludzi z wagonów i gonić na plac między barakami, gdzie kazano rozebrać się mężczyznom do naga. Kobiety miały rozebrać się w baraku na lewo.

Ja ocalałem się w sposób następujący. Byłem wybrany razem z 200 nagimi mężczyznami do noszenia ubrań na sterty. Ubrania te nasza partia nosiła przez cały czas likwidacji ludzi z 60 wagonów transportu, którym przyjechałem. Trwało to około trzech godzin. Przez cały czas pracowaliśmy nago. Przy końcu pracy zorientowałem się, że Treblinka jest obozem śmierci, schowałem się więc w stercie ubrań. [...]

Komory mieściły się w długim budynku, zbudowane były z betonu, wejście do nich było z korytarza przez małe drzwiczki. W suficie były dwa otwory, którymi wypompowywano powietrze (zabijano ludzi przez wypompowywanie powietrza motorem, umieszczonym obok komór). Podłoga komór była pochyła w stronę zewnętrznych ścian, w których mieściły się podnoszone klapy. Po uśmierceniu (trwało to około 15 minut od zamknięcia komory) otwierano klapy i trupy bezwładnie wypadały na zewnątrz, skąd noszono je do dołów. Po wypełnieniu komór ludźmi dorosłymi, którzy musieli wchodzić z podniesionymi do góry rękami (aby więcej się mieściło), na głowy stojących wrzucano małe dzieci i niemowlęta.

POWSTANIE W GETCIE

Kiedy Niemcy wkroczyli do getta warszawskiego 19 kwietnia 1943, by rozpocząć jego ostateczną likwidację, na jego terenie wybuchło powstanie. Żydzi, nie mogąc liczyć na zwycięstwo, walczyli, by móc zginąć z bronią w ręku i z honorem. Po krwawych walkach Niemcy w maju stłumili powstanie, choć „niedobitki” ukrywali się w ruinach jeszcze przez wiele tygodni. Po pacyfikacji powstania Niemcy przystąpili do równania terenu getta z ziemią, a ocalałych mieszkańców skierowali do obozów koncentracyjnych.

ĆWICZENIE PIĄTE

Porównaj relację Łazarza Menesa i Krystyny Budnickiej na temat powstania w getcie i zastanów się:

a) Jak Żydzi przygotowywali się do powstania? Jaki był powód rozpoczęcia powstania? Jak myślisz, dlaczego jednym z najbardziej potrzebnych przedmiotów były kapsułki z cyjankiem? Czy wiąże się to w jakiś sposób z celem powstania?

b) Przed jakimi dylematami stanęli powstańcy w getcie? Czy Twoim zdaniem nadzieja na zwycięstwo powinna być jedynym motywem podjęcia powstańczej walki?

Odpowiedz prześlij nauczycielowi.

Krystyna Budnicka – okupację przeżyła w getcie warszawskim, podczas powstania miała 11 lat. Udało jej się wydostać z getta, potem ukrywała się dzięki pomocy Polaków. Jest działaczką Stowarzyszenia Dzieci Holocaustu.

Relacja Krystyny Budnickiej jest fragmentem filmu „Świadkowie Epoki: Czas Zagłady” przygotowanego przez Instytut Pileckiego. Relacja na temat powstania w getcie znajduje się między 9:20 min a 10:25 min i 13:44 min a 14:26 min oraz 15:13 min a 16:34 min nagrania.

https://www.youtube.com/watch?v=mt2Y2NC3On4&feature=youtu.be&has_verified=1

ZEZNANIE

Łazarz Menes – warszawski prawnik, prokurator Sądu Okręgowego w Warszawie, brał udział w powstaniu w getcie warszawskim. Jego ojciec został wywieziony do Treblinki, a matka zginęła podczas powstania w getcie. Zeznanie składane pod przysięgą przed Główną Komisją Badania Zbrodni Niemieckich. Całość dostępna na stronie zapisyterroru.pl.

W tym okresie Żydzi już zrozumieli, że i tak, i tak skazani są na śmierć, lepiej więc zginąć z honorem. Rozpoczyna się ożywiona działalność organizacji bojowej. Odezwy na murach martwych domów, mobilizowanie sum pieniężnych, a co najważniejsze zdobywanie za wszelką cenę i ze wszystkich możliwych źródeł broni i amunicji. Mimo całkowitej izolacji, ciągłych rewizji, groźby śmierci broń (najczęściej krótka) napływała rozmaitymi drogami, wielokrotnie

kupowana nawet za fantastyczne sumy od cywilnych Niemców. Sporo broni dostarczyli przez kanały pracownicy kanalizacji.

[...] wiedzieliśmy, że jesteśmy skazani na śmierć, chodziło tylko o termin wykonania wyroku. Najbardziej poszukiwanymi artykułami były wtedy: 1) broń i amunicja, 2) pastylki z cyjankiem, 3) zapasy żywności. [...] [19 kwietnia] 1943 roku wypadała wigilia żydowskich świąt Wielkanocy i ten termin wybrali Niemcy dla likwidacji niedobitków getta; charakterystyczne jest, że dla tego typu akcji Niemcy z perfidią wybierali termin jakichś uroczystych świąt żydowskich. [...] W schronie słyszeliśmy cały dzień odgłosy regularnych salw i strzałów. Getto ginęło, ale ginęło z honorem. [...] Opór organizacji bojowej był zajadły, ale bezskuteczny. Każdy wiedział, że zginie, pogodził się z tym, ale chociaż przedtem zabił kogoś z [...] niemieckich. [...] Mimo straszliwej przewagi Niemców operujących nawet czołgami i samolotem zwiadowczym stale krążącym nad gettem Niemcy ponieśli stosunkowo poważne straty. [Co] jednak mogła zdziałać garstka Żydów uzbrojonych co najwyżej w rewolwery i liczone naboje, w najlepszym wypadku (szopa szczotkarzy) jeden zacinający się karabin maszynowy [wobec] tak straszliwej przewagi. Poza sporadycznymi wypadkami pomoc żadna nie nadeszła. Przez pierwszych kilka dni walk zjawiali się kanałami tzw. kanalizatorzy (pracownicy tego działu) przynosząc broń, żywność, wyprowadzając kanałami grupki ludzi na stronę aryjską. Po kilku dniach jednakże Niemcy, [...] o tym doniesiono, granatami rozerwali kanały w miejscach wychodzących na stronę aryjską, tak że zostaliśmy bez[warunkowo] sami. Po jakichś pięciu–siedmiu dniach opór żydowski został zlikwidowany; getto całe płonęło.

Zdjęcie 4. Żołnierze niemieccy podczas pacyfikacji powstania w getcie warszawskim. Źródło: National Archives Collection of World War II War Crimes Records. – domena publiczna

Zdjęcie 5. Powstańcy w getcie warszawskim. Źródło: National Archives Collection of World War II War Crimes Records. – domena publiczna

Zdjęcie 6. Ludność cywilna opuszczająca płonące getto. Źródło: National Archives Collection of World War II War Crimes Records – domena publiczna

ĆWICZENIE SZÓSTE

Obejrzyj relację Krystyny Budnickiej. Jak myślisz, jakie znaczenie ma dla niej możliwość opowiedzenia swojej historii? Dlaczego zgodziła się na wywiad? Czy nagranie relacji wydarzeń sprzed ponad 70 lat ma dla Ciebie jakieś znaczenie? Uzasadnij.

Odpowiedz prześlij nauczycielowi.

Dojście Hitlera
do władzy

1933

1935

Ustawy
Norymberskie

Wybuch
wojny

1 września
1939

12 października
1940

Utworzenie getta
w Warszawie

Konferencja
w Wansee

1942

19 kwietnia
1943

Powstanie w gettcie
warszawskim

ĆWICZENIE SIÓDME

Na mapie dołączonej do ćwiczeń znajdziesz punkty określające przybliżone granice getta w momencie jego powstania. Korzystając z nich, zaznacz na mapie okupacyjnej Warszawy granice getta.

Odpowiedź prześlij nauczycielowi.

ĆWICZENIE ÓSME

W oparciu o informacje z przeczytanych zeznań i podręcznika stwórz mapę myśli na temat Holokaustu – podstawowych pojęć, jego elementów, które znajdujesz w zeznaniach (podkreśl je), swoich skojarzeń i emocji. Zrób jej zdjęcie.

Odpowiedź prześlij nauczycielowi.